

[6]. Журналистам важно лишь регулировать их количество, соизмерять характер отбираемых стереотипов с той ситуацией, которую они представляют читателям. Универсальные слова, как и другие виды стереотипных выражений, – необходимый компонент газетного стиля, они «разгружают» читательское восприятие, способствуя тем самым концентрации внимания реципиента на «теле» статьи, ее основном содержании.

1. Винокур, Г.О. Культура языка / Г.О. Винокур. – М.: Комкнига, 2010. – 352 с.
2. Клюев, Е.В. Речевая коммуникация / Е.В. Клюев. – М.: Приор, 1998. – 224 с.
3. Костомаров, В.Г. Русский язык на газетной полосе / В.Г.Костомаров. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 276 с.
4. Сорокин, Ю.А. Стереотип, штамп, клише: к проблеме определения понятий / Ю.А. Сорокин // Общение: теоретические и прагматические проблемы. – М., 1978. – С.64.
5. <http://filologia.su/rechevye-klishe/> Дата доступа: 13.01.2019.
6. Формановская, Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М.: Высшая школа, 1989. – С.41.

АДЛЮСТРАВАННЕ ПАНЯЦЦА “П’ЯНСТВА” Ў ЭКСПРЭСІЎНАЙ ЛЕКСІЦЫ ВІЦЕБШЧЫНЫ

Т.А. Грачыха
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Дыялектная мова з’яўляецца найважнейшым складнікам беларускай нацыянальнай мовы і культуры. У яе лексічным складзе знайшла адлюстраванне духоўная і матэрыяльная спадчына нашага народа. Народная мараль заўсёды ўхваляла такія станоўчыя якасці чалавека, як працавітасць, дабрыня, шчодрасць, гасціннасць, і выказвала непавагу гультаям і п’яніцам. П’янства ва ўсе часы негатыўна ўспрымалася нашымі продкамі і разглядалася ў грамадстве, як чалавечая загана, з якой трэба змагацца. Дадзены адмоўны аспект маральна-этычных паводзін чалавека ў сям’і і грамадстве яскрава прасочваецца ў дыялектнай стылістычна зніжанай лексіцы зневажальнага, неадабральнага, асуджальнага характару. Дадзены пласт экспрэсіўнай лексікі недастаткова распрацаваны ў беларускай дыялекталогіі.

Мэта нашай працы – вызначыць спецыфіку экспрэсіўнай лексікі ў гаворках Віцебшчыны, якая выяўляе адносіны народа да такой негатыўнай з’явы, як п’янства.

Матэрыял і метады. Крыніцай для даследавання моўных асаблівасцей экспрэсіўнай лексікі, якая характарызуе чалавека, што злоўжывае алкагольнымі напоямі, паслужылі дыялектныя слоўнікі, на аснове якіх быў сабраны і прааналізаваны рэгіянальны матэрыял [1–4]. Метады даследавання – апісальны і параўнальна-супастаўляльны.

Вынікі і іх абмеркаванне. У “Глумачальным слоўніку беларускай мовы” і дыялектных слоўніках зніжаныя эмоцыі, якія выражаюць адмоўныя адносіны да п’янай з’явы або чалавека, пададзены разнастайнымі адценнямі экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі лексем праз наступныя паметы: экспрэсіўнае, зніжанае, зневажальнае, неадабральнае, асуджальнае, пагардлівае, абразлівае, грубае, лайнкавае [1; 3; 5]. У рэгіянальных слоўніках Віцебшчыны занатаваны пласт спецыфічных слоў з адмоўнай канатацыяй, якія праз знявагу, абразу, пагарду выяўляюць негатыўнае стаўленне беларусаў да людзей, якія злоўжываюць алкаголем. Народ заўсёды асуджаў п’янства, як заганныю з’яву, якая вядзе да разбурэння сям’і, яе дабрабыту і шчасця. Злоўжыванне гарэлкай прыводзіць да страты працы, гультайства, злачыннасці, да асацыяльнага ладу жыцця, да знешняга і духоўнага разбурэння чалавека.

Лексіка-семантычную мікрагрупу экспрэсіўных лексічных адзінак, якія ўказваюць на п’янства, з граматычнага пункту гледжання характарызуюць назоўнікі, дзеясловы, прыметнікі, адзначаюцца фразеалагізмы. Так, у гаворках Віцебшчыны вылучаны сінанімічны рад назоўнікаў-адпаведнікаў да агульнаўжывальных слоў *п’яніца*, *алкаголік*. Напрыклад, адзначаны такія словаўтваральныя сінонімы асуджальнага характару, як *п’янчук*, *п’янюга*, *п’янюх*, *п’янь*: *П’янчук мой скоро з хаты ўсё павыносіць: піць жа за нешта нада.* (Задроўе Арш.); *А ты яшчэ хацела, каб я з гэтым п’янюгам танцавала!* (Марынцы Чаш.); *Сусед наш – такі п’янюх, што страх!* (Валынцы В.-Дзв.); *Ты толькі паглядзі на п’янь гэту.* (Іванск Чаш.) [2]; **выпівоха**: *На цябе гарэлкі не хопіць, выпівоха.* (Выгада Сен.) [1]; **піцуга**: *У нашай дзярэўні піцуг колькі хочаш.* (Селішча Арш.) [2]; **хлябун**: *Хватайць такіх хлябуноў і ў нас, і ў горадзе.* (Замошша Брасл.) [2]; **лыга**: *Якій жа ён лыга!* (Валынцы В.-Дзв.); *Дык якая ў нас маладзёж? Мальцы больш лыгі.* (Ёды Шарк.); *Такого лыгі яшчэ свет не бачыў.* (Ілава Шум.) [1]; **шамурла**:

Шаму́рла ўсе ля магазіна верціцца. (Месянцы Брасл.) [4]; *зю́зька* ‘моцна п’яны чалавек’: *Пеця апяць як зю́зька напіўся, ледзь валачэцца.* (Зубава Арш.) [1]; *гагеля*: *Эх ты, зноў назю́зюкаўся, гагеля!* (Белаазёрны Леп.) [1]; *гілдор*: *І жывець жа гэтыт гілдор.* (Кублічы Уш.) [1]; *брыдля*: *Зноў чуць паўзе брыдля!* (Каты Шарк.) [1]; *шаламок*: *Сусед твой – шаламо́к: з магазіна не выходзіць.* (Ноўка Віц.) [2]; *шайдака*: *Думала, на старасць помач будзець, а вырас шайда́ка.* (Мішкавічы Шум.); *Дзяцей у яе забралі, п’ець толькі, шайда́ка.* (Гараны Пол.) [2]; *пэлта* ‘жанчына-п’яніца’: *Зноў гэта пэлта сіняя цягнецца ка мне.* (Булахі Глыб.) [2]; *сінюга* ‘пасінелы ад п’янкi чалавек’: *На дарозе ля канавы ляжыць сіню́га, набраўшыся, як свіння заціркі.* (Янава Тал.) [2]; *сліва перан.* ‘п’яны чалавек з пасінелым носам’: *Ну ты і сліва! Налізаўся пойла!* (Ульянавічы Сен.) [2]. Занатаваны ў гаворках Віцебшчыны іранічныя намінацыі для характарыстыкі людзей, якія не злоўжываюць спіртнымі напоямі: *піто́ка, піту́н*: *Піто́ка з цябе – ты ад кружкі піва звалішся.* (Сабалі Чаш.); *От пітуны́! Бутэльку гарэлкі за вечар не выпілі.* (Пачаевічы Чаш.) [2].

Дадзены сінанімічны рад прадстаўлены назоўнікамі зневажальнага, асуджальнага, неадабральнага, грубага характару, якія раскрываюць непрыстойны знешні выгляд і паводзіны п’янага чалавека. Большасць адзначаных лексем адносяцца да агульнага роду. Аднак найменне *пэлта* адрасавана жанчыне-п’яніцы, што вельмі негатыўна ўспрымалася людзьмі. Адзначаны таксама лексемы, утвораныя на аснове пераносу лексічнага значэння слова паводле падабенства: *сліва, сінюга*.

У гаворках Віцебшчыны выяўлены сінанімічны рад экспрэсіўных дзеясловаў, ужытых у значэнні ‘напіцца, быць моцна п’яным’. Напрыклад, *надрацца*: *Дзе ж ты сёння так надраўся?* (Дольдзева Сен.) [2]; *наклюкацца, наглюкацца*: *Стары так наклюкаўся, што ажно дадому чуць поўз.* (Мікіціха Шум.); *Мой наглюкаўся ўчора як свіння.* (Свіла Глыб., Замачак Чаш.) [2]; *наёкацца*: *А ты ўжо дзе так наёкаўся?* (Лонскія Шарк.) [2]; *назю́зькацца, назю́зюкацца*: *Назю́зькаўся мой стары ў гасцях.* (Краснаполле Рас.); *Аж страшна, як мужык мой назю́зюкаўся.* (Бабічы Глыб.) [2]; *нацяля́скацца*: *Ізноў нацяля́скаўся? Колькі ж можна?* (Гаршчэўшчына Тал.) [2]; *наю́ськацца*: *Лёгка наю́ськацца можна, калі п’еш без меры.* (Серкавіцы Тал.) [2]; *намы́згацца*: *Намы́згаўся так мужык, што ногі не мог перастаўляць* (Гарадок) [2]; *нажлактацца, налактацца, налыктацца*: *Мужык так налактаўся, што сам дахаты не дайшоў.* (Мікалаёва Міёр.); *Ён ужо нажлактаўся сёння.* (Угрынкі Уш.) [2]; *налу́піцца*: *А ён налу́піцца і спаць кладзецца.* (Янава Тал.) [2]; *налі́зацца, налі́згацца перан.*: *Зноў налі́заўся бацька як свіння.* (Нізкі Гарадзец Тал.); *Налі́згаўся як свіння, а на размовы цягнець.* (Германавічы Шарк.) [2]; *насёрбацца перан.*: *Сёння зноў мой насёрбаўся. Ну што з ім рабіць?* (Ляды Дубр.) [2]; *наглыта́цца перан.*: *А мой дык ужо наглытаўся, дык дамой ні ідзець.* (Гілі Чаш.) [2].

Зрэдку ў гаворках Віцебшчыны сустракаюцца прыметнікі для характарыстыкі чалавека, які злоўжывае спіртнымі напоямі. Напрыклад, *п’янчужны*: *Мужыка нейкага п’янчужнага займела: дзень пры дні п’яны ходзіць.* (Мікіціха Шум.) [2]; *ачурудны*: *Дзеравенская дзяўчына вышла за яго, а ён п’яніца ачурудны, сільна п’ець.* (Валынцы В.-Дзв.) [3].

Адмоўнае стаўленне да п’яніц знайшло адлюстраванне таксама ў фразеалагічных выразах: *прыйсці як бізун, прыйсці стоць галавой* ‘прыйсці п’яным’: *Ён і ўчора прышоў як бізун.* (Новая Яблынька Тал.) [2]; *Мой мужык, як і твой, з той пагулянкi прышоў стоць галавой, чуць дзверы знайшоў.* (Драбаўшчына Глыб.) [2].

Заклучэнне. Такім чынам, у межах даследаванага лексічнага матэрыялу гаворак Віцебшчыны выяўлены самабытныя экспрэсіўна афарбаваныя словы з адмоўнай канатацыяй для абазначэння такой заганнай з’явы, як п’янства. Праз зневажальныя, неадабральныя адносіны ў іх адлюстравана негатыўнае стаўленне народа да людзей, якія злоўжываюць спіртнымі напоямі. Адмоўная ацэнка і асуджэнне іх паводзін садзейнічала ўзнікненню спецыфічных, стылістычна зніжаных лексем.

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2012. – Ч. 1. – 304 с.
2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / А.С. Дзядова (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2014. – Ч. 2. – 358 с.
3. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Ю. Ф. Мацкевіч (рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – Т. 1. – 512 с.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Ю. Ф. Мацкевіч (рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – Т. 5. – 563 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск: БелСЭ, 1977. – Т. 1. – 608 с.